

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԷՊԸ

Եւ Տեղական սովորոյթներ

Անոնք որ կարգացեր են մինչև հիմա զանազան խորագրով լոյս տեսած Հայ Ժողովրդական Գիւցազնավէպի փոփոխականներ (variante), և Կ'յիշեն զեռ քանի մ'աւսին առաջ «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ պարբերաբար հրատարակւած «Սամանց Տուն» անունով նոր փոփոխակը, — զի տեն որ Հայ իսաչապաշտ թագաւորի աղջիկ՝ Լուսիկ թագուհին՝ կռապաշտ թագաւորին կնութեան զրկւած պահուն հետը զրւած Կ'յիշէի նաև կոկրակուն մը:

Պատմաձեցներէն մաս մը՝ կրեց կամ քուհակայ Կ'յիշեն, ուրիշներ՝ քոսա վարդապետ, կամ՝ կնկուն շորով վարդապետ:

Հարսի հետ՝ մէկը զնկու սովորութիւնը մինչև հիմա Կ'մնայ մեր կողմերը:

Նորահարսին՝ իր հերանց տունէն Կ'ընկերանայ իր մօտաւոր մտերիմ ազգականներէն մէկը:

Անշուշտ, ատի՛ նախնաբար եղած ըլլալու է հարսին ուղղակի դայեակ կամ դաստիարակը, քանի որ մինչև մեր օրերը պահւած սովորութեան համաձայն՝ հարսին ընկերացողը Կ'ըլլայ մասնաւորապէս տան դայեակը: Տարբեր թէ՛ ժամանակի անցումով՝ բուն դայեակին տեղը Կ'բռնեն յաճախ հարսին մօրըրը կամ զարմուհիներէն մէկը, և կամ իր հարազատ եղբայրը:

Հարսին ընկերացողը եթէ եզ է՝ կը կոչուի հարսնայր, իսկ եթէ արու է՝ հարսնեղբայր:

Հարսնայրի կամ Հարսնեղբոր պաշտօնն է՝ հսկել հարսին վրայ, իր հէրանց տնէն բաժնւելն մինչև առազատ մտնելը: հոգ տանիլ որ ան թերութիւն մը չգործէ, կամ չնեղուի, թարգման կանգնիլ անոր անխօս լեզուի, և վերջապէս հոգալ անոր ամէն կարելի եղած բնական պէտքերը:

Հարսնայր կամ հարսնեղբայրն են նոյնպէս առաջնորդը՝ նորեկ, նորուն հարսին՝

իր հարսանեկան ծանր կանոնական պարտաւորութիւններուն կատարման մէջ:

Այսպէս, — աս պաշտօնը մասնաւորապէս հարսնայրներու յատուկ ըլլալով — հարսը՝ կեսրանց տունը ոտք կոխելէ ետք՝ կեսրանական պարագաներուն, նոյն իսկ ամենէն փոքր երախային հանդէպ խորին սկիսածանց պիտի պահէ, և ամէն անգամ որ մէկը զննէն ներս մտնէ՝ հարսը պարտաւոր է ոտքի կանգնիլ ու ծանր բարեւել, ևն, ևն:

Այս ձեակերպութիւններուն մէջ թերութիւն մը չպատահելու մտքով՝ հարսնայրը (որ աւելի փորձառու և կանոնադէտ է միշտ՝ քան թաժա հարս մը) նախ ինքն օրինակը կու տայ, որուն Կ'հետեի հարսը շնորհալի բարեձեւութիւնով:

Այնպէս որ, կարելի է բաւ թէ, հարսնայր մը, — հին ատեններ —, նոյն ստանձնը Կ'բաշէր՝ ինչ որ հարսը:

Ան Կ'ենէր ոտքի՝ Կ'բարեւը, ձեռքը սրտին (կուրծքին) զրած Կ'մնար, Կ'նստէր, կամ ձեռք Կ'պագնէր՝ հարսն ալ նոյն ձեւերը կը կրկնէր հարազատօրէն, անթերի:

Հին սովորութիւնն այդպէս էր: Վէպին մէջ՝ հարսի — Լուսիկ թագուհուն — հետ եթէ զրւած Կ'յիշէի եկեղեցականի պաշտօնով մէկը, — տէրտէր կամ քոսա վարդապետ —՝ ժողովրդի բմբռնումով անշուշտ փոխաբերութիւնն է հարսնայրի կամ հարսնեղբոր:

Աւելի պատշաճ պիտի ըլլար ի հարկէ՝ եկեղեցական պաշտօնէի մ'ընկերացման զապափարը՝ այն տեսակ պարագայի մը՝ ուր Կ'տեսնենք քաղաքականէ աւելի կրօնական գոյն՝ տեղի ունեցած խնամութեան առարկայ երկու ազգերուն մէջ, — իսկ չապաշտ ու կռապաշտ թագաւորութիւններուն:

Այդ տեղ՝ եկեղեցու պաշտօնեայ մ'էր պէտք, որ իբր հարսնայր-հարսնեղբայր ստրկեցնէր օտար, կռապաշտ կեսրանց մը տուն հարս երթցող իսաչապաշտ հայ իշխանուհուն՝ կրօնական բոլոր պարտաւորութիւնները: Իւ վերջէն երբ գաւակ ծը-

նէր՝ պատրաստ գտնէր իրենց օրէնքովը մկրտելու:

Եթէ երբեք Լուսիկ թագուհուն ընկերացող կրօնաւորը՝ քարոյական դերով վերցնենք սոսկ կրօնականը մէկշի թողլով, — դարձեալ հիմ մը կը գտնենք, այդ աւանդութեան խորը:

Մեր մէջ, յայտնի է թէ, սկիզբէն ի վեր՝ ուսեալ, զարգացեալ, զբաղէտ առանձնաշնորհեալ դասը կազմեր են մեր եկեղեցականները Ուրեմն ոչ մէկ անպատեհութիւն երբ հոս եկեղեցական մը կ'իջէր իր թիկնապահ՝ արքայազուն աղջկան:

Գաւանան կամ վարդապետը, իբր իրենց ժամանակին գիտական — ուսեալներ, պէտք էր իրենց գիտութեան պաշարն ի սպաս դէլին անծանօթ օտար միջավայրի մը հարս երթացող իշխանուհուն, ամէն ճայլափորին:

Այստեղ՝ ուղղակի ընտանեկան, տնային դաստիարակի դերն է՝ վերցւած կ'տեսնենք Լուսիկ թագուհուն ընկերացող եկեղեցականին կողմէ:

Եւ ի՞նչ գիտակցօրէն պատմած է աս կտորը՝ ժողովրդի վէպին մէջ է ինչքան որոշ իմաստով դործածւած կ'տեսնենք՝ վարդապետին քօսա (անմազ) կամ կնիւս շորով երեսալու դարձածը:

Ուրիշ բան չէ ատ՝ եթէ ոչ պարզապէս ընտանեկան-անձնական մտերմի, տնային դաստիարակի ըմբռնութիւնը՝ ընդարձակ սահմանով, կամ հարանցողը-հարանցողը գաղափարը՝ անձու իմաստով վերցւած:

Վէպն ու ժողովրդական սովորոյթները, աւանդութիւններ, առասպելական — այլաբանական պատմածքներ — փոխադարձաբար զիրար կ'լրացնեն, իսկ հաւաքաբար՝ լուսարանիչ ցայտեր կ'զառնան՝ զբաւար պատմութեան մշտնջող ու մութ էջերուն:

ՁԻԹՈՒՆԻ

ՎԱՆ

ԳԻՐՔԵՐ ՈՒ ԹԵՐԹԵՐ

Ե. Ֆրանգեան, Պեասիֆօզմի փիլիսոփան, Երեւան. տպ. Լոյս 1911. Ե. Նիցշէ և Նրա փիլիսոփայութիւնը, Թիֆլիս, Հերմէս, 1910. Ազգադրական Հանդէս 1910 թիւ 2.

Եւ Վար երեյթը, Նիցշէի անօրինակ յաղթանակը շատ Հասկանալի և բնական է. դարձեալ որովհետեւ Նրա ներքողում, անգամ աստուածացեալ է կեանքը. զեամքը քարիքներէր զերազոյցմ է: Պէտք է փարեւ կեանքի յաւանանական իդէալին: Նիցշէի քարոզում է ոչ միայն լիտան կեանքը՝ հակառակ պոսիտիւզմի փիլիսոփային, Եօպէնհաւերին, իր մեծ օգտագին. ոչ, այլքանը շատ ցի է: Նա քարոզում է կուլ Նրա քարձրացման, ծաղկման և աջնացման համար:

Եւ Նիցշէի դատաւ եզակի, անմեծ մարտիկը կեանքի բարձրացման: Նա դատաւ Նեամքի փիլիսոփայութիւնը:

Մեծ միջոց մը, Նիցշէ, որ կ'երգէ. զեամքը քարիք-մերիք զերազոյցմ է: Ուրիշ միջոց մը, իր մեծ ուսուցիչը, Եօպէնհաւերը, որ ոչ Նուազ համագամը ու հաւատարմ կ'երգէ. Ումի՛ կեամքը, մարդու գոյութիւնը ո'ւ է արժէք և խորհուրդ. Ո'ւ:

Չսկայեք մեծամարտ, Աւան և Ումի՛ք:

Պեասիֆօզմի փիլիսոփայութիւն է 13-52, Ե. Նիցշէ է 11-36, Ֆրանգեան կեանքը կը պատմէ այս հակառակ երկարութեանը, որ, այլուստ, զերար այնքան լաւ հասկանալով հանգիստ միայն չեն լար կամ ծիւծաղիր: Այս համառօտ, պատմական, ցննական, զբաւան, հոգեբանական կենսագրականներու մէջ, Ֆրանգեան աղէկ դուրս կը ցայեցնէ այն գիծերը՝ որոնց ընդհանրանականը եղած է կերպով մը իրենց կեանքի փիլիսոփայութիւնը: Եւ տեսնուի որ ամբողջ մտածութիւն մը, աշխարհաշէնարարութիւն մը և զբաւանութիւն մը ուրիշ բան չէ եղած բայց եթէ կեանք մը:

Պեասիֆօզմի փիլիսոփայութիւն է 55-159, Ե. Նիցշէ է 39-96 Ե. Ֆրանգեան կը պարզ Եօպէնհաւերի և Նիցշէի փիլիսոփայութիւնները և իրենց զուգահեռները իբր զրական արտադրութիւններ:

Եօպէնհաւերը ուսումնասիրում է մասնաւորապէս Welt als Ville und Vorstellung. — Աշխարհը որպէս կամք և պատկերացում, — զբոյն վրայ՝ որ հեղինակին զուրկ գործոցն է: Ֆրանգեան Եօպէնհաւերի յոռահանութեան բոլոր շրջաններն ու երկայնքները ցննած միջոց, զանեց կը բազմաթիւ միանգամայն կրօնական այն փիլիսոփայութեանց հետ՝ որ յոռահան քոյիթ մ'ու: Նին ինչպէս բազմաշէնար, քրիստոնէականը, կը նշու: հակ է միանգամայն այն ահագին ազդեցութիւնը՝ զոր Welt als Ville und Vorstellung ունեցեր է մեծ միջոցներու վրայ, ինչպէս Նիցշէ, Տրուստ:

Մեծ հետաքրքրութեամբ կը կարդացուի Եօպէնհաւերու ուէրի պոսիտիւզմի պատմաւորները զուրկ ուր շատ